

ВИКОРИСТАННЯ АВТЕНТИЧНИХ ХУДОЖНІХ ФІЛЬМІВ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ

Людмила КОТНЮК, Тетяна ОНОПРІЄНКО (Житомир, Україна)

У статті розглянуто можливості використання автентичних художніх фільмів як засобу формування комунікативної компетенції студентів, вагомою складовою якої є соціокультурний компонент. Запропонована авторами технологія спрямована на навчання студентів адекватного розуміння художнього фільму як особливої форми міжкультурної комунікації на основі поглиблення загальних фонових знань та підвищення мовленнєвого рівня.

Ключові слова: *комунікативна компетенція, соціокультурна компетенція, мовна та мовленнєва компетенція, вербальна і невербальна комунікація, міжкультурна комунікація, фонові знання, інтегральний аналіз, кіногід.*

The paper focuses on the possibilities of using authentic movies as a means of forming students' communicative competence which comprises the sociocultural component as its most significant element. The technology suggested aims at teaching the adequate perception of a movie as a special form of cross-cultural communication based on the development of students' general background knowledge and improvement of their speaking skills.

Key words: *communicative competence, sociocultural competence, language and discourse competence, verbal and non-verbal communication, cross-cultural communication, background knowledge, integral analysis, a movie guide.*

Початок ХХІ століття був відзначений бурхливим розвитком культурологічних досліджень і зростанням інтересу до вивчення соціокультурного мовного контексту. Останнім часом можна спостерігати відхід від суто традиційного структурного напрямку у викладанні іноземних мов, а саме забезпечення лише основного набору фонетичних і лексико-граматичних одиниць та контролю їх засвоєння. Одночасно зростає інтерес до мови як засобу спілкування, що викликає необхідність міжкультурної комунікації та включення елементів соціокультурної комунікації до змісту

навчання. Отже, великого значення набувають проблеми вивчення іноземної мови і культури (див. праці Є. М. Верещагіна, В. Г. Костомарова, Г. Д. Томахіна, Є. І. Басова та ін.).

Мета запропонованої статті – довести важливість використання автентичного художнього фільму як особливого засобу формування комунікативної компетенції, невід'ємною складовою якої є соціокультурний компонент, а також показати, що культурологічний матеріал формує позитивну мотивацію у студента, який вивчає іноземну мову як частину іноземної культури.

У науково-методичній літературі існує ціла низка праць з методики застосування кіно-, теле- та відеофільмів (див. праці Н. І. Бичкової, Л. І. Іванової, М. В. Ляховицького, В. Л. Прокоф'євої та ін.). Проте потенціал художнього фільму використовується недостатньо: художній фільм розглядається лише як засіб збагачення лексичного запасу студентів та розвитку окремих навичок усного мовлення. Отже, деякі актуальні питання залишаються поза увагою науковців, зокрема використання художнього фільму як з нічим незрівняної форми комунікації, яка надає унікальну можливість вивчати іноземну мову і культуру через багатство мовних засобів та соціокультурної інформації.

Кінофільм є синтетичним аудіовізуальним засобом, що має порівняно з іншими засобами навчання ряд переваг, які є наслідком динамізму кінозображення (здатності передавати дійсність у русі, розвитку), великої інформативності зорово-слухового ряду, його яскравості і достовірності. Показ кінофільмів передбачає активну роль глядача, що під час навчального процесу прискорює формування мовленнєвих навичок і умінь, активізує пізнавальну діяльність студентів, розширює їх кругозір. Переглядаючи кінофільм, глядач є учасником специфічного виду діяльності, який синтезує в собі мимовільне засвоєння мовних явищ та соціокультурної інформації під час опосередкованої комунікації з учасниками створення художнього фільму: кінорежисером, кіносценаристом, акторами, костюмерами, кінооператорами тощо.

У навчанні англійській мові використовуються кінофільми різних видів: художні, документальні, науково-популярні, а також спеціальні навчальні. Це можуть бути фрагменти тривалістю від декількох хвилин і більше або ж цілі фільми. Основними критеріями відбору є відповідність кінофільму тематиці навчальної програми, його країнознавча інформація і виховна цінність, а також захопливість і відповідність інтересам та віковим особливостям іноземних студентів певного рівня навчання.

Предметом нашого аналізу є технології використання художніх фільмів у навчанні іноземній мові і культурі, які запропоновані в навчальному посібнику “The World of Cinema” [6]. Використання кіно активізує навчальний процес тому, що воно дає можливість поєднати зорові та звукові образи в типових обставинах, запропонувати учням мовленнєву ситуацію, в якій вони за допомогою викладача можуть опинитися в ролі активних учасників комунікації. До того ж технічні можливості відео дозволяють зупинити та повторити дію.

Загальновідомо, що студенти звикли до пасивного перегляду телепрограм рідною мовою. Щоб створити умови для активного адекватного сприйняття фільму іноземною мовою, необхідно організувати всебічну комунікативну діяльність учнів, а саме розробити комплекс завдань для розвитку комунікативної компетенції, основними складовими якої є мовленнєва компетенція, мовна (лінгвістична) компетенція та лінгвокраїнознавча компетенція.

Серед усіх видів комунікативної компетенції потенціал лінгвокраїнознавчої компетенції вимагає більш детального вивчення та використання. Формування лінгвокраїнознавчої компетенції у майбутніх фахівців забезпечується під час викладання практичного курсу англійської мови (1-5 курси), практики перекладу, історії англійської мови, лінгвокраїнознавства та інших навчальних дисциплін. Предметом лінгвокраїнознавства служить культура не сама по собі, а в своєму відображенні у фактах мови.

Формування в студентів лінгвокраїнознавчої компетенції передбачає володіння особливостями мовленнєвої та немовленнєвої (міміка, жести, що

супроводжують висловлювання, тощо) поведінки носіїв мови в певних ситуаціях спілкування. Студенти, познайомившись з національно-культурними особливостями країни, мова якої вивчається, зможуть асоціювати з мовною одиницею ту ж інформацію, що і носій мови, і досягти у такий спосіб повноцінної комунікації.

На сучасному етапі лінгвістика вивчає мову в тісному зв'язку з людиною, її мисленням, емоціями та духовно-практичною діяльністю. Особлива увага надається контактній інформації, так як саме вона реалізує можливості мови як феномена діалогічної природи. Досліджуючи мовленнєве вираження характеристики комунікантів, не слід залишати поза увагою позамовну організацію спілкування – один із шляхів пізнання особистості. В положенні тіла, жестах, виразі обличчя, контакті очей, одязі, зачісці та поведінці, навіть архітектурі того місця, де відбувається діалог, знаходить вираження внутрішній світ людини як представника певного соціального прошарку національно-культурної спільноти.

Проаналізуємо засоби невербальної комунікації на прикладі фільму «Моя прекрасна леді» (англ. "My Fair Lady", США, 1964) – мюзікла режисера Джорджа Кьюкора, створеного на основі п'єси Б. Шоу "Пігмаліон" та одноіменного мюзікла Фредеріка Лоу за сценарієм Алана Джей Лернера. Так, зовнішній вигляд героїв фільму, їх міміка, погляд, рухи, жести та місце, де відбувається комунікація, підкреслюють соціокультурну приналежність героїв до певного класу: верхніх прошарків середнього класу (професор фонетики Генрі Хіггінс, місіс Хіггінс, полковник Пікерінг); збіднілих аристократів (Фреді Айнсфорд-Хіл, місіс Айнсфорд-Хіл); різних прошарків бідноти (економка та домашні слуги Генрі Хіггінса; Еліза Дуліттл, продавщиця квітів на вулиці, та її батько, міський сміттяр).

Саме мовлення може також включати паралінгвістичні елементи: якісні параметри голосу, емоції, стиль розмови та просодичні характеристики (ритм, інтонацію, наголос). Характеристика звуків мови героїв фільму дає можливість

професору Генрі Хіггінсу безпомилково визначити місцевість, з якої походить певний герой, та рівень освіти, здобутий ним.

Осмыслити світ невербальної інформації можна лише шляхом його мовленнєвого декодування, яке розкриває нам емоції, психологічні особливості, освіту, виховання та соціально-культурну приналежність людини. Наприклад, обговорення фонологічної характеристики мовлення героїв фільму проводилося при допомозі відповідних питань: *Does Henry Higgins speak Standard English? Can you prove that Eliza speaks the Cockney dialect? What does Eliza's dialect say about her personality, background and economic status?* [6:193].

Підготовка системи завдань для формування лінгвокраїнознавчої компетенції дає змогу студентам правильно зрозуміти національно забарвлену лексику, яка використовується в сучасних художніх фільмах і безпосередньо в живому мовленні, збагатити лексичний запас, наблизити свої знання до фонових знань носіїв мови, познайомитися з етикетом, особливостями позамовного спілкування, підвищити культуру спілкування взагалі. Серед слів, що мають культурний компонент, виділяють три групи: 1) безеквівалентна лексика (реалії) – це назви предметів і явищ, котрі відсутні в іншій культурі, і не мають прямих еквівалентів за межами мови, до якої вони належать; 2) конотативна лексика – слова, які, співпадаючи за основним денотативним значенням, є відмінними за культурно-історичними конотативними асоціаціями; 3) фонові лексика (позначення предметів і явищ, що мають аналоги в культурах, які порівнюються, але відрізняються національними особливостями функціонування, форми, призначення предметів.

Безеквівалентна лексика, як зазначає М. П. Кочерган [2: 171-172], становить приблизно 6-7% загальної кількості активно вживаних слів, наявних у кожній мові. “Кожен етнос у процесі своєї життєдіяльності “олюднює” навколишнє середовище та вносить у нього специфічні риси [1: 57].” Безеквівалентна лексика порівняно легко визначається при співставленні мов, так як в ній найповніше проявляється специфіка розчленування дійсності певною мовою та її національна культура [7: 5]. До власне слів-реалій

належать лексеми, які вказують на характеристику історичного життя, дають етноспецифічне пояснення й усвідомлення світу, називають конкретні предмети матеріальної та духовної культури соціуму. Лінгвокраїнознавство традиційно поділяє реалії на два типи: ономастичні реалії (топоніми, антропоніми, назви матеріальних предметів) та реалії, виражені апелятивною лексикою (загальними іменниками).

В аналізованому фільмі “My Fair Lady” широко зустрічаються:

1. Різні типи топонімів – географічні назви країн, міст, вулиць, майданів, районів тощо, які несуть у собі крім культурно обумовленого денотативного значення, ще й певні культурні асоціації, що не завжди розкриваються в словниках: *Soho - a district of central London, in the City of Westminster: a foreign quarter since the late 17th century, now chiefly known for restaurants, nightclubs, striptease clubs, etc* [9].

2. Антропоніми – найменування людей, власні імена, прізвища, прізвиська та псевдоніми, котрі зазвичай мають культурно-історичні асоціації. Такими є імена відомих осіб англомовної культури: *John Keats, Bernard Shaw* тощо. Цікавим є і той факт, що в англомовних країнах часто хлопчикам дають друге, середнє ім'я (наприклад, драматург і автор пісень – *Alan Jay Lerner*) або замість середнього імені використовують ініціал, котрий нічого не означає, а служить для розрізнення людей (*Jack L. Warner*).

Існують також алюзивні імена, тобто імена, котрі асоціюються з історичною подією або літературним твором – іменами персонажів античної міфології, біблійними іменами, іменами персонажів літератури або побутовими фактами: *The Queen of Sheba – someone who is very rich or who spends money as if they were rich, from a story in the Old Testament of the Bible about the wealth of the Queen of Sheba* [9:1093].

Pygmalion - a king of Cyprus who fashioned an ivory statue of a beautiful woman and loved it so deeply that in answer to his prayer Aphrodite gave it life [9].

3. Назви матеріальних об'єктів: а) готелів : *the Carlton – a hotel in London* [6: 182]; б) крамниць: *Whitey's – the shop selling clothes for women* [6: 182];

в) базарів: *Covent Garden – an area of London once famous for its fruit and vegetable market, now replaced by expensive but popular shops, eating places etc* [9:297] ; з) будинків: *Hampton Court - a palace on the north bank of the Thames in the borough of Richmond-upon-Thames, London, a favourite royal residence until the reign of George II. Its gardens contain a well-known maze* [10] тощо.

4. Реалії, виражені апелювальною лексикою (загальними іменниками): *фартинг (англійська монета вартістю в 1/4 пенса): farthing – an old British coin worth one quarter of an old penny* [8] ; *крона (= 5 шилінгів): crown – an old British coin worth five shillings (now 25 pence)* [8].

Паралельно із безеквівалентною лексикою необхідно згадати численні слова щоденного вжитку, які в умовах традиційного способу буття набувають додаткових змістових і естетичних нашарувань. Лінгвокраїнознавчий підхід до аналізу лексичних одиниць показує, що семантична структура номінативних одиниць мови включає екстралінгвістичний зміст, який відображає культуру, що обслуговується цією мовою, і передбачає розгляд лексичної семантики на основі *інтегрального аналізу*. При компонентному (диференційному) аналізі значення слова представляють як закриту структуру сем (семантичних компонентів, диференціальних ознак). Інтегральне тлумачення значення слова визнає диференціальний підхід лише частиною складного аналізу значення слова, яке складається із двох макрокомпонентів: *денотативного* (предметно-логічного, дескриптивно-орієнтованого), що виражає смисловий центр слова, та *конотативного* – тієї частини значення слова, котра представляє собою не концептуальне ядро, а уточнюючий смисл або деяку оцінку предмета.

Конотативний макрокомпонент складається з декількох компонентів: емоційного, оцінного, експресивного та стильового [5: 13].

Емоційні конотації передають різні емоції (наприклад, гнів, турботу, здивування, задоволення, розчарування) та почуття, що виражають більш стабільні стани (любов, ненависть, повага, гордість тощо). Наприклад, у вигуках конотативне значення є домінуючим (вираження експресії та емоційної

оцінки): *By Jove* – (dated) an exclamation indicating surprise or used for emphasis [9]; *Blast* – (informal, chiefly Brit) an exclamation expressing annoyance [9].

Оцінний компонент надає словам негативні, схвальні або іронічні конотації, що передають ставлення мовця до об'єкту мовлення: *Blackguard* – (dated) a man who behaves in a dishonourable or contemptible way) [9]; *guttersnipe* – (informal, disapproving) a poor and dirty child [8: 693]; *dolt* - (disapproving) a stupid person [8: 453].

Експресивний елемент передає образність або створюється за допомогою інтенсифікаторів, що включені в семантичну структуру лексичної одиниці (слів типу *absolutely, frightfully, really, quite, etc.*).

Стильовий компонент вказує на закріпленість мовленнєвої одиниці за певним стилем або мовленнєвою сферою. Тут виділяємо різні стилістичні прошарки лексики, наприклад, архаїзми (*archaisms*), варваризми (*barbarisms*), сленг (*slang*), жаргон (*jargon*), тощо: *to do sb/yourself in* - (informal) to kill sb/yourself [8: 449]; *blackguard* – (old-fashioned, Br) a man who is dishonest and has no sense of what is right and what is wrong [8: 146].

Проведений нами аналіз лінгвокраїнознавчої і соціокультурної інформації, яка детермінує забезпечення більш глибокого, адекватного сприйняття та засвоєння аудіовізуального матеріалу дозволяє розробити технологію використання всіх видів мовленнєвої діяльності на базі автентичного художнього фільму як особливої форми міжкультурного спілкування. Технологію розроблено з урахуванням сучасних концепцій викладання іноземних мов та з урахуванням технологій, запропонованих Л.В. Калініною та І.В. Самойлюкевич у серії навчальних посібників “Getting America - Wise” [3; 4] для студентів вищих навчальних закладів.

Комплекс запропонованих завдань є кіногідом для перегляду англomовного художнього фільму з урахуванням його жанрових особливостей. Розроблені завдання відображають більш комплексний підхід до розкриття мовного, художньо-стилістичного та соціокультурного потенціалу автентичних фільмів. Особлива увага приділяється аналізу невід’ємних складових будь-якого фільму:

жанрова приналежність, режисура, акторська гра, місце зйомки, спецефекти, музичний супровід.

Movie Guide Plan

Movie Factfile

Glossary

- I. **Tuning-in Activities:** A. Cultural Insight (1. Getting to Know the Director and Scriptwriter (Composer), 2. Historical Background); B. Genre Anticipation; C. Content Anticipation; D. Language Anticipation; E. Prediction
- II. **Active Viewing Activities:** A. Comprehension check; B. Focus on Language; C. Focus on Content; D. Focus on Genre; E. Focus on Setting; F. Focus on Directing; G. Focus on Acting; H. Focus on Special Effects (Guide 3) [6]; I. Focus on Music (Guide 4) [6]
- II. **Post-Viewing Activities:** A. Speech Practice; B. Writing Practice; C. On Your Own

Кожний кіногід містить перелік лексичних одиниць, виділених з фільму, для зняття труднощів під час перегляду фільму та подальшої роботи з відео матеріалом. Передпереглядіві завдання (Tuning-in Activities) спрямовані на формування соціокультурної антиципації та підготовку глядача до сприймання тексту фільму на слух за рахунок активізації фонових знань та життєвого досвіду студентів.

Етап активного перегляду фільму (Active Viewing Activities) передбачає виконання завдань на перевірку адекватного розуміння переглянутого та активізацію мовного і мовленнєвого матеріалу для аналізу мовних, змістових, жанрових особливостей кінофільму. Крім того, особливий акцент зроблено на завдання, які спрямовують глядача на критичне оцінювання акторської гри, режисерської роботи, ролі місця зйомки, спецефектів та музичного супроводу. Студенти заохочуються до більш уважного перегляду та усвідомлення впливу окремих елементів кінематографічного мистецтва на цілісне сприйняття будь-якого фільму.

На заключному етапі роботи з фільмом (Post-Viewing Activities) глядачам пропонується висловитися в усній або письмовій формі з основної

проблематики фільму, прокоментувати роль презентації окремих персонажів і сцен у розкритті режисерського задуму, порівняти свій життєвий досвід з ситуаціями, які зображуються в фільмі. Завершальними є завдання для самостійного опрацювання матеріалу за темою. Студентам надається можливість міжкультурного зіставного аналізу в руслі проблем, які досліджуються.

Соціокультурний підхід до формування іншомовної компетенції дозволяє використовувати матеріали кіногідів при викладанні курсів лінгвокраїнознавства, культурології та соціолінгвістики.

Таким чином, запропонована технологія дозволяє ефективно використовувати культурологічний компонент на кожному етапі роботи з автентичним відеоматеріалом з метою розвитку соціокультурної та лінгвокраїнознавчої компетенцій як невід'ємних складових комунікативної компетенції. Отже, в процесі формування комунікативної компетенції ставиться акцент не тільки на саму мову, але й іншомовну культуру носіїв цієї мови. Їх діалектична єдність дозволяє виховувати міжнародно орієнтовану особистість, яка усвідомлює взаємозалежність і цілісність світу, необхідність міжкультурної співпраці у вирішенні глобальних проблем людства. Крім того, вивчення іноземної мови через іншомовну культуру вимагає знань власної національної культури. Офіційне включення національно-культурного компонента до змісту навчання вимагає пошуку нових технологій його презентацій і забезпечує подальші перспективи дослідження цієї проблеми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волошина А. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов: проблема семантичної структури // Наукові записки. – Випуск XXVI. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С. 56 – 64.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К., 1999. – С. 171 – 172.

3. Калініна Л.В., Самойлюкевич І.В., Андерсен К. Getting America-Wise through Reading. – Київ: Пед. думка, 2001. – 175 с.
4. Калініна Л.В., Самойлюкевич І.В., Андерсен К. Getting America-Wise through Listening. – Київ: Пед. думка, 2002. – 190 с.
5. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка. – Киев:Вища школа, 1984. – 247 с.
6. Онопрієнко Т.М., Кузнецова І.В., Котнюк Л.Г., Гаращук Л.А., Чумак Л.М., Малярчук О.В. The World of Cinema: Посібник-практикум. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. – 224 с.
7. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – Москва: Высшая школа, 1988. – 239 с.
8. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary // 7th edition. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 1780 p.
9. Longman Dictionary of Language and Culture // 3d edition. – Pearson Education Ltd, 2005. – 1620 p.
10. Oxford Dictionary of English / C. Soanes and A. Stevenson // Revised Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 1952p.